

Марија Стефановић

ЗНАЧЕЊЕ И КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЈА ВАЖНОГ (НА МАТЕРИЈАЛУ РУСКОГ ЈЕЗИКА)

Анализа садржине концепта *важный* 'важан' спроведена на материјалу руских лексикографских извора и истоименог асоцијативног поља применом метода семантичке и когнитивне интерпретације показује да се ради о комплексном концепту. Језички изрази којима се изражава важност пре свега преко унутрашње форме речи указују на различите начине њене концептуализације (ВАЖНО ЈЕ ТЕШКО, ВАЖНО ЈЕ ВИСОКО, ВАЖНО ЈЕ ВЕЛИКО, ВАЖНО ЈЕ ВИДЛИВО). У раду се даје и опис стереотипа важне особе који постоји у руском друштву.

Кључне речи: важный, концептуализација, оцена, стереотип важног.

An analysis of the concept *важный* 'important' is carried out on material from the Russian lexicographic sources and the same associative field by applying the methods of semantic and cognitive interpretation. It is concluded that this is quite a complex concept. The linguistic expressions used to express importance, especially through the internal form of words, indicate the varying means of its conceptualization (IMPORTANCE IS HEAVY, IMPORTANCE IS HIGH, IMPORTANCE IS BIG, IMPORTANCE IS VISIBLE). The paper also offers a description of the stereotype of an important person who exists in Russian society.

Key words: важный, conceptualization, evaluation, the stereotype of the important.

1. Уводне напомене. Посебан интерес у оквиру лингвистичких праваца који се баве односом између језика и културе изазивају проучавања система вредности, али, мада постоје појединачни радови који указују на могућност систематичног приступа овом питању, као што је, на пример, рад Журављова (Журавлев 2016), у литератури се налазе углавном обраде концепата – претпостављених вредности у појединим културама, а нема оних који истражују сâм појам важног као елемента дефиниције вредности¹. Јасно је да је за квалификовање нечег као важног или неважног потребна његова евалуација, што повезује истраживања *важног* са резултатима до којих се дошло у ранијим проучавањима оцењивања и оцене. Лингвисти различитих усмерења дуго су се бавили њима користећи приступе (и корпуре) у складу са принципима парадигме у оквиру које су радили. Најчешће се анализирао семантика лексема типа *добар* и *лош*, в. нпр. за енглеску лексему *good* 'добар' КАЗ 1962 и Вендлер 1981, као и појам норме у вези са оценом (Арутюнова 1987). У фундаменталној студији о оцени и оцењивању Е. М. Вољф (Вољф 2002) налази се библиографија радова о овој теми насталих до средине осамдесетих година, када је објављено прво издање. М. С. Андрјухина (Андрюхина 2010) пише о оцени у лингвокултурологији,

¹ У дефиницијама лексеме *ценность* 'вредност' у свим анализираним речницима руског језика као део дефиниције налази се лексема *важнось* 'важност'.

а постоје и зборници радова посвећени лингвооксиологији (нпр. СЕРЕБРЕННИКОВА 2011)².

Оцена спада у категорије модусног типа³ које омогућују да говорници садржину концепта интерпретирају на различите начине и на основу тога изграде нови смисао⁴. У оквиру модусних категорија обједињене су језичке јединице за које је заједничка когнитивна функција интерпретације или оцене. Семантика ових јединица не одражава објекте из ванјезичког света, већ указује на индивидуално искуство категоризације и концептуализације у вези са њима. *Добро, лоше, важно, вредно* и сл. не постоје у вакууму, изван објеката и ситуација у којима се појављују⁵, и не утичу на садржину концепта као менталне слике конкретног објекта, па је могуће је да оно што се назива, на пример, важним, буде различито у зависности од особе који врши процену, од ситуације или од самог објекта⁶, што значи да резултат оцењивања, иако често заснован на ставовима и нормама присутним у култури, може бити и субјективан.

Пошто се саме лексеме које се користе за исказивање оцене не односе на предмет из реалног света, претпоставка је да анализа и интерпретација података који су присутни у њиховим лексикографским дефиницијама, у унутрашњој форми речи⁷ и у етимологији могу указати на суштину когнитивног процеса оцењивања, а можда и на неке најопштије одлике објеката који се класификују употребом посматране лексеме. *Важносћ* није била предмет детаљног лингвистичког проучавања ни као елемент система оцене нити као концепт. Стога овај рад има два циља: први је да анализом материјала из лексикографских извора и материјала добијеног асоцијативним експериментом утврди садржај концепта важности у руском језику и култури⁸, а други је да на основу добијених података испита начине концептуализације важног у руском језику. Корпус за истраживање представљају једнојезички речници руског језика Дал, МАС, НОСС, О–Ш, речници синонима РСАл,

² Овде се даје само веома селективан преглед првенствено русистичких радова из наведених области.

³ У модусне категорије, између осталих, Болдирев (Болдырев 2014: 159) укључује негацију, аксиолошке категорије (оцене), апроксимацију, евиденцијалност итд. Термин *модусне категорије* (рус. *модусные категории*) предлаже како би истакао разлику између граматичке категорије модалности посматране кроз глаголске начине, граматичке (или лексичке) категорије модалних глагола и аксиолошких категорија оцене у најужем смислу речи.

⁴ Стога модусне категорије и имају статус секундарних категорија, јер су објекти већ били категоризовани и концептуализовани када су названи и када се око њих почео стварати концепт, односно када су се почела сакупљати различита знања у вези са њима.

⁵ О значају културног модела за садржај појмова којима се оцењује в. и Ивић 2005 и Грковић–Мелџор 2008.

⁶ О елементима процеса оцењивања в. Баранов (1989: 74).

⁷ Унутрашња форма речи даје податке о особини која је била релевантна приликом именовања објекта. Актом номинације успоставља се веза између ванјезичког и језичког света, што омогућује увид у когнитивне процесе (перцепцију, класификацију, категоризацију, концептуализацију). Према Голомидовој (Голомидова 1998: 10), лексичка номинација заснована је на знањима у колективном искуству која се односе на начине кодирања, преношења и дешифровања информације.

⁸ На значај проучавања асоцијација у оквиру когнитивистички оријентисаних истраживања језика и културе указује и Шарифијан (SHARIFIAN 2017: 43).

РСАБ, асоцијативни речник РАС и двојезички речници руског језика Станковић, Пољанец, Менац. Метод који се користи је семантичка и когнитивна интерпретација.

2. Анализа дефиниција лексеме *важный* у речницима. Лексикографски извори који су коришћени су Далъ и МАС за руски језик, а преводни еквиваленти преузимани су из двојезичних руско-српско(хрватских) речника Станковић, Пољанец и Менац.⁹

2.1. Далъ. У Далъевом речнику руског језика који је настао у деветнаестом веку лексема *важный*¹⁰ налази се у оквиру одреднице *вага* 'вага', што је повезано са њеном етимологијом (ФАСМЕР I: 263, 266). У оквиру првог значења наводе се лексеме *увесистый* 'врло тежак; *фиї.* јак, моћан'¹¹, *тяжелый* 'тежак' и *веский* 'врло тежак, *фиї.* озбиљан, уверљив, значајан, важан; утицајан, моћан'¹². Први синонимски низ указује на физичку димензију (тежину).

Далъ даје још један синонимски низ у функцији објашњења значења придева *важный*: *уважительный* 'оно што или онај којег треба уважавати', *значительный* 'значајан', *требующий особого внимания, уважения* 'који захтева посебну пажњу и поштовање'. С обзиром на то се придев може односити и на лице и на предмет, једини заједнички елемент значења је да се њиме квалификују објекти у најширем смислу речи који су због неке своје особине издвојени од других и захтевају посебан третман (пажњу, поштовање).

Наредна група синонима којима Далъ објашњава значење придева *важный* очигледно се односи на људе. Она се може раздвојити на две подгрупе. У првој су придеви који указују на изглед и понашање оног ко се квалификује придевом *важный*: *осанистый* 'кршан, стасит, импозантан, наочит; господствен, отмен', *величественный* 'величанствен, импозантан, узвишен' и *гордый* 'горд, поносан, самосвестан; охол, надмен, уображен'. Може се

⁹ Због уштеде простора дати су само подаци из одредница који су релевантни за ово истраживање.

¹⁰ **Важный**, стар. **важкїй, важкой** *юж.* увѣсистый, тяжолоый, вѣскїй. || Уважительный, значительный, требующий особого внимания, уважения. || Осанистый, знаменитый, величественный, степенный; гордый. || *Кур. тмб.* отличный, прекрасный, превосходный. Искаж. **важнѣюшїй, сиб. важнецкїй, важнѣйшїй**; [*важнецкїй*, превосходный. **Важнецки** нар., отлично, превосходно *пск.* Опд.]. [**Важно**, нар. *Важно, что этот плуток Максимка удралъ, а то бы мой товарищ выдалъ.*] **Важность** ж. свойство, состояніе важнаго. *Эка важность, ну пусть гнѣвается. Не сахарный, не важность, что промокнешь. Важничать*, придавать себѣ некстати важность, вѣсь, значеніе, видъ знатности или величія. *Ночь поднялъ, важничаетъ съ камергерскимъ ключомъ. Онъ взважничалъ, заважничалъ, -чался, доважничалъ или -ся, до посмѣянїя. Изважничался*, неисправимъ. *Отважничали мы съ тобою, поважничали вдвооль, проважничали съ годъ. Разважничался*, расходился. **Важничанье** ср. принятїе на себя важнаго вида. **Важник** об. кто собою важничаетъ. **Важїй арх.** *вѣт.* степенный, разумный, разсудительный; говорливый, бесѣдливый (смѣшивается съ *вожеватый*, см. *водитися*).

¹¹ Преводни еквиваленти преузимани су из речника Пољанец и Станковић. Пошто се дефиниције понекад разликују, најчешће се даје комбинација преводних еквивалената из оба речника како би се што адекватније представило значење лексеме.

¹² Мада се у Далъевом речнику дају значења која су била актуелна у 19. веку, због непостојања двојезичних руско-српских речника у овом периоду српски преводни еквиваленти преузети су из двојезичних речника савременог руског језика, јер се не очекује знатно померање у значењу.

претпоставити да за такво понашање постоје одређени разлози (в. ниже преводне еквиваленте за *знаменитый* и *степенный*), али је несумњиво да је држање оваквих особа оно што је видљиво на први поглед и што их разликује од других. У неким случајевима (в. преводне еквиваленте за *гордый*) оно може да се вреднује негативно и квалификује као надменост, умишљеност и уображеност. У другој подгрупи синонима налазе се придеви *знаменитый* ‘знаменит, чувен, славан’ и *степенный* ‘сталожен, озбиљан, достојанствен; у годинама’, што говори о постојању објективних разлога због којих се неко сматра важним и због чега се својим држањем и изгледом разликује од других.

Пошто се лексема *важный* у курским и тамбовским говорима користи са значењима ‘одличан, диван, изванредан’, а у архангелским и вјатским лексема *важий* има значења ‘сталожен, озбиљан, достојанствен, разуман’, јасно је да је неопходно да објекат има позитивне особине да би се за његову особину користио придев са кореном *важ-*. Судаћи по подацима из Даљевог речника, придев *важный* може се користити за квалификацију особа, предмета или појава. Прво наведено значење које важност повезује искључиво са физичком димензијом (тежином) не користи се у савременом књижевном руском језику. Анализа података који се дају за друга значења указује на то да су разлози за називање особе важном њен висок положај у друштву или општепризнато поседовање позитивних особина. Када се објекат или појава сматрају важним – истичу се на основу неког елемента или особине који су у датом моменту релевантни.

2.2. МАС. Значења за лексеми *важный* у савременом руском језику дата у МАС¹³ у великој мери понављају слику која се добија из Даљевог речника. Прво наведено значење (‘који има посебно велики значај’) илустровано је примерима објеката који не морају имати позитивну конотацију, али у одређеној ситуацији постају не само значајни, него ‘посебно значајни’. Употреба прилога *йособно* у дефиницији указује на издвајање „важних” од свих осталих сличних објеката, што је карактеристично за процес оцењивања.

Друга два значења односе се на људе: у руском говорном језику придев *важный* односи се на особе које ‘имају високу дужност, висок положај’, а треће значење садржи опис карактеристичног начина држања и понашања овакве особе, и дефинише се као ‘достојанствен; узвишен, величанствен,

¹³ **Важный 1.** Имеющий особенно большое значение. *Важный вопрос. Важное открытие. Важная роль.* – Сведения, которые он получил сейчас, были важны: оказалось, что во всех почти ближайших населенных пунктах стояли теперь крупные части неприятеля. Березко, Мирный город. **2.** Разг. Высокий по должности, по положению. *Важная персона.* – [Семен Матвейч] состоял на службе в Петербурге, занимал важное место. Тургенев, Несчастная. *Заказчики были хорошие и плохие. Хороший заказчик – это такой, который из себя важную особу не корчит, не придирается зря.* Кузьмин, Круг царя Соломона. **3.** Исполненный достоинства; величавый, гордый. – *Отстранив его рассчитанно важным жестом, Самгин встал в дверях.* М. Горький, Жизнь Клима Самгина. *Если бы Виктор Семенович был постарше, он мог бы сойти и за губернатора, – так был он важен.* Федин, Первые радости. **4.** Прост. Хороший по качеству; отличный. – *Новые сапоги дяди Федора пришили как раз по ногам, и Серега, поглядывая на них, вышел к карете. – Эк сапоги важные!* Л. Толстой, Три смерти. – *Важную я вчера у Голопесова индейку ел! – вздохнул помощник исправника.* Чехов, Невидимые миру слезы.

горд'. Реченица којом се илуструје употреба лексеме *важный* у трећем значењу ('могао би да прође и као губернатор') потврђује да у друштву постоје улоге или положаји који се сматрају важним, а њихови носиоци имају препознатљив начин понашања. Четврто наведено значење карактеристично је за супстандардни језик и подударно је са дијалектизмима које Даљ наводи: 'доброг квалитета; одличан', што сведочи о чувању семе поседовања позитивних особина и у савременом језику, иако је на периферији.

У односу на податке из Даљевог речника приметно је одсуство повезивања придева *важный* са семантиком физичке тежине и потпун прелазак лексеме *важный* у сферу оцене. Задржава се значење поседовања одређене, не неопходно позитивне особине која издваја објекат од других сличних, а у случају када се односи на људе важност је асоцирана са вишим положајем на социјалној лествици и посебним начином држања и понашања.

3. УНУТРАШЊА ФОРМА РЕЧИ И КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЈА ВАЖНОГ У РЕЧНИЦИМА. Подаци о унутрашњој форми речи омогућују увид у концептуализацију важног у руском језику у различитим периодима: синоними *увесистый* и *веский* којима Даљ објашњава значење речи *важный* имају исти корен: *вес* 'тежина', што значи да се све три лексеме које се односе на прво значење речи *важный*¹⁴ буквално везују за физичку величину – тежину. Дакле, важност, снага и моћ у друштву концептуализују се преко метафоре ВАЖНО ЈЕ ТЕШКО.

Важност се не концептуализује само преко повезивања са тежином: ВАЖНО ЈЕ ВЕЛИКО, што потврђују лексеме са кореном *велик-/велич-*. Наиме, код Даља међу синонимима налазимо придев *величественный* 'величанствен', а у МАС лексемом *величавый* 'величанствен' објашњава се треће наведено значење придева *важный*.

Висина као елемент концептуализације важности (ВАЖНО ЈЕ ВИСОКО) налази се у МАС, у значењу 2: 'на високој дужности, на високом положају'. Према томе, висина као физичка димензија улази у концептуализацију важности јер се може односити на високо позиционирање важне особе на хијерархијској лествици, али и на изглед људи који себе сматрају важним.

Придев *гордый* 'горд, поносан', као један од синонима за *важный*, Даљ дефинише овако: *надменный, высокомерный, кичливый; надутый, выносый*¹⁵, *спесивый, зазнающийся; кто ставит себя самого выше прочих* 'надмен, охол, надуван, уображен, надувен, онај ко себе ставља изнад других'. Готово сви наведени примери садрже слику особе која се труди да физички повећа своје димензије (надувала се, постаје виша јер хода уздижући нос или главу), а и „себе ставља изнад других”, што значи да се метафорички позиционира на вишој тачки од осталих. Све ово указује на концептуализацију важног као нечега што се издваја не само својом суштином, већ и изгледом или димензијама (тежином, висином). У случајевима употребе синонима придева *важный* у односу на људе, очигледна је тежња да се кореном лексеме

¹⁴ Трећа лексема је *тяжелый* – букв. 'тежак'.

¹⁵ Лексема *выносый* не налази се у речницима савременог руског језика, али је њена унутрашња структура прозирна, и значи 'онај који је подигао нос'.

укаже на њихов другачији изглед који је одраз посебног статуса (било да је општепризнат и заснован на позитивним квалитетима или не), што доводи до могућности да се претпостави концептуализација ВАЖНО ЈЕ ВИДЉИВО.

У вези са са когнитивним процесом оцењивања и концептуализацијом важног је и указивање на вагање као реалан физички процес упоређивања објеката са утврђеним еталоном: лексема *уважительный*, присутна у оквиру другог наведеног синонимског низа у Даљевом речнику, има корен *ваг-/важ-*.

4. ДЕРИВАТИ ОД КОРЕНА *ВАЖН-* И ЊИХОВА КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЈА

4.1. ДАЉ. У оквиру одреднице – творбеног гнезда *вага*¹⁶ Даљ наводи глагол *важничать* ‘правити се важан’, именицу која указује на исту радњу – *важничанье* и именицу *важенка* ‘онај који се прави важан’¹⁷. Све оне одnose се на особе које, буквално преведено, ‘придају себи превише важности, тежине, значаја’, односно тако изгледају.

4.2. МАС. Са кореном *важн-* у МАС налазимо само лексему *важничать*¹⁸ која се сачувала у истом значењу као и код Даља.

4.3. КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЈА *ВАЖНОСТИ* У ДЕРИВАТИМА. Елементи који се издвајају у анализи деривата понављају начине концептуализације уочене код придева *важный*, чиме се потврђује њихова когнитивна релевантност. У дериватима су представљени културолошки релевантни подаци о особама које се сматрају важним, односно указује се на постојање њиховог уобичајеног изгледа и начина понашања.

Садржина дефиниције лексеме *важничать* у МАС говори о везивању концепта важности за висину. У Даљевом речнику у илустративном примеру уз глагол *важничать* за особу која се тако понаша каже се да је ‘подигла нос’, дакле такође се указује на повећавање вертикалне димензије и потврђује се и на другим местима показана концептуална веза ВАЖНО ЈЕ ВИСОКО. Корен *важн-* у дериватима везује се за визуелно истицање у односу на друге објекте, пре свега преко повећања димензија, што потврђује концептуализацију ВАЖНО ЈЕ ВИДЉИВО.

Буквалан превод лексикографске дефиниције глагола *важничать* у МАС је ‘пуштати (на себе) важност’, што сугерише да је важност у оваквим случајевима нешто што није интегрални део личности, већ вршилац радње покушава да је привуче себи, да се њоме окружи. Иста концептуализација је и у другом делу речничке дефиниције: *принимать внушительный вид* букв. ‘узимати упечатљив или импозантан изглед’. Дакле, такав изглед није нешто што особи због нечега природно припада, већ се „узима” и додаје јој се. Ово запажање повезује концептуализацију важног са суштином важности као

¹⁶ Речнички материјал даје се у фусноти бр. 10.

¹⁷ Ово значење забележено је само код Даља и у савременом руском језику се не користи.

¹⁸ *Разг.* Напускать на себя важность, принимать внушительный вид, держаться высокомерно. – *Володя заметно важничал: должно быть, он гордился тем, что приехал на охотничьей лошади, и притворялся, что очень устал.* Л. Толстой, *Детство*. [Захар] важничал в дворне, не давал себе труда ни поставить самовар, ни подмести полов. И. Гончаров, *Обломов*.

елемента модусне категорије оцене: *важност* је изван садржине самог концепта објекта на који се односи, и приликом оцењивања она му се додељује, што се у наведеним примерима показује и буквално, преко избора лексема којима се значење објашњава.

5. Синоними лексеме *важный*.¹⁹ Анализом синонимских низова стиче се увид не само у елементе значења проучаване лексеме, већ се добија материјал и за интерпретацију сегмената културе који су садржани у унутрашњој форми синонима или у оквиру њихових лексикографских дефиниција.

5.1. РСАл. Лексема *важный* у овом речнику третира се као вишезначна²⁰. Синонимски низ наведен уз прво значење ('који има важан (или велики, првостепени, принципијелни) значај, значајан, важан, вредан, суштински, принципијелан, убедљив, осетан, знатан, првостепен, од првостепене (или велике) важности, озбиљан / *о догађају, њренуџику, изјави*: историјски, значајан, важан, битан, епохалан; судбоносан') односи се на објекте са веома упечатљивим својством (тежином, значајем или озбиљношћу) која их у великој мери разликује од других објеката и ставља на прво место (синоними су и *первостепенный, первостепенной важности*). Чини се да је то пре свега способност или могућност да својом суштином или неким другим аспектом пресудно, чак судбоносно утичу на догађаје и људе.

За друго значење лексеме *важный* упућује се на синонимски низ лексеме *влиятельный* 'утицајан', који се састоји од следећих лексема и конструкција: *имеющий влияние* 'који има утицај', *высокопоставленный* 'који је на високом положају', *облеченный властью* 'онај којем је дата власт'; *важный* 'важан', *в силе* 'утицајан' (разг.). Анализа овог синонимског низа сведочи о посредном²¹ повезивању придева *важный* са особама које могу да утичу на друге (пре свега тиме што имају моћ да промене њихов положај: *в силе* – букв. 'у снази'). Важност је у овом случају искључиво последица позиционирања на високом месту на хијерархијској лествици.

Треће значење у вези је са лексемом *высокомерный* 'охол, надувен, надмен, уображен', и јасно је да се повезује са понашањем и физичким држањем особе која се сматра важном.

Четврто значење упућује на синонимски низ *хороший* 'добар', што је идентично значењу сачуваном у руским дијалектима (в. материјал код Даља и у МАС). Због великог броја синонима за наведени придев само ћемо рећи да се он може односити на различите објекте (укључујући људе) који се због добрих особина позитивно оцењују.

¹⁹ У случајевима када се у речнику упућује на друге синонимске низове наводе се и анализирају подаци из њих.

²⁰ 1. Имеющий важное (или большое, первостепенное, принципиальное) значение, значительный, значимый, существенный, принципиальный, весомый, немаловажный, первостепенный, первостепенной (или большой) важности, серьезный /о событии, моменте, высказывании: исторический, знаменательный, многозначительный, ответственный, эпохальный; эпохиальный (книжн.); судьбоносный (высок.); многозначительный (устар.). 2. см. влиятельный, 3. см. высокомерный. 4. см. хороший.

²¹ Преко синонимског низа *влиятельный* 'утицајан'.

5.2. РСАб. У речнику Н. А. Абрамова синонимски низ²² за придев *важный*²³ није формално цифрама подељен према различитим значењима дате лексеме, као што је то случај у РСАл, али су поједине групе синонима одвојене тачком и запетом. У првом низу су придеви чија семантика упућује на то да је реч о објекту који се јасно издваја: преводни еквиваленти овог низа су ‘значајан, од великог значаја, знатан, најважнији, најзнатнији, који има посебно значење, величанствен, истакнут, основни, главни, знаменит, врло важан, вредан посебне пажње, спомена вредан’²⁴. У овом низу су лексеме које, са једне стране, упућују на то да је објекат због нечега кључан или од суштинског значаја, а са друге стране да је он упадљив, вредан пажње и памћења.

У другој издвојеној групи налазе се синоними који се односе на хијерархијски високо постављену особу: ‘угледан, истакнут, утицајан, висок, с високим чином, достојанствен’.

Након трећег низа синонима ‘озбиљан, суштински, убедљив’ дају се антоними ‘лак, шалјив, водвиљски’, чиме се упућује на врсту садржаја коју објекат треба да има да би се сматрао важним. У оквиру низа синонима дају се и конструкције ‘Тежак преступ. Кардинална грешка. Догађај који има бројне последице, судбински’ уз антониме ‘мизеран, ништаван, неважан’. Сви наведени придеви указују на то да се уз важност везује метафорична тежина садржаја или догађаја који може на пресудан начин да промени стање.

Даље се упућује на придеве, односно синонимске низове ‘главни, величанствен, утицајан’. Заједнички значењски елемент овог синонимског низа је поимање важности као нечег што се истиче²⁵ и може да има пресудну улогу у одређеним околностима. Конструкције ‘изигравати важну личност, правити се важан’, које су се и раније понављале у корпусу, указују на могућност неусаглашености међу суштином и спољашњошћу када се ради о важности, односно на то да постоје уобичајени модели понашања (и изгледа) оног ко се сматра важним у друштву, као и на то да се они могу имитирати.

5.3. УНУТРАШЊА ФОРМА РЕЧИ И КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЈА ВАЖНОСТИ У СИНОНИМСКИМ НИЗОВИМА. Сви раније утврђени начини концептуализације важности представљени су и у синонимима. Концептуално повезивање важности и тежине

²² Аутор уз синониме понекад наводи и антониме.

²³ Значительный, многозначительный, многозначаший, первенствующий, знаменательный, великий, капитальный, крупный, достопамятный, достопримечательный; видный, высокий, сановитый, сановный; серьезный, существенный, веский (прот. *Легкий, Шуточный, Водевильный*). Тяжкое преступление. Капитальная ошибка. Событие, богатое (чреватое) последствиями, роковое. Прот. *Мизерный, Неважный*. Ср. *Главный, Величавый, Влиятельный*. См. *Величавый* || корчить из себя важную особу, принимать важный вид.

²⁴ Велики број овде датих синонима у коришћеним двојезичним речницима преводи се уз помоћ различитих комбинација истих преводних еквивалената.

²⁵ Због ограниченог простора и великог броја предложених синонима, овде указујемо на то да су елементи синонимског низа *главный* ‘главни’ углавном изведене лексеме са указивањем на прво место објекта (типа *првосийейени, прворазредни*), на његово истицање (*доминантни, преовлађујући*) и на суштину (*основни, суштински*); у синонимском низу *величавый* првенствено се говори о изгледу особе која се сматра важном (*величанствен, истакнути, богар*) и о позитивним особинама које треба да поседује (*достојан, озбиљан*), као и о негативним особинама које могу да прате овакве особе (*убражен, надмен*). Синонимски низ *влиятельный* пре свега се односи на особине личности – ауторитативност, утицајност.

(ВАЖНО ЈЕ ТЕШКО) изражено је семантиком корена у лексемама *весомый* 'измерљив (по тежини); значајан, осетан, убедљив' и *тяжкий* 'тежак, напоран, мучан', као и у антониму *легкий* 'лак'. Посредно, преко модификатора који се користе уз синониме са кореном *знак-/знач-* истиче се да оно што је важно није „само” значајно, него се дају модификатори који имају везу са увећаним физичким димензијама: указује се на велики степен значаја (*большое значение* 'велики значај'), као синоними користе се лексеме са првим делом *много-*, нпр. *многозначительный* 'од великог значаја', а синоним *великий* 'велики, значајан' понавља постојање концептуализације ВАЖНО ЈЕ ВЕЛИКО. Концептуализација важног као нечега што има везе са висином (ВАЖНО ЈЕ ВИСОКО) изражена је преко упућивања на лексему *высокомерный*, а синоними *сановитый*, *сановный* 'са високим чином, достојанственик' истичу значај високе хијерархијске позиције у друштву за перцепцију особе као важне. Слична концептуализација присутна је и у придевима са првим делом *перв-* 'прв-' (*первостепенный* 'првостепени, прворазредни', *первенствующий* 'првенствен, главни, најважнији'), јер стављање на прво место објекат чини визуелно најистакнутијим. Синоним *видный* 'видљив, приметан; *фий.* угледан, познат, истакнут; стасит, наочит, кршан' потврђује да се важност очигледно манифестује: важно је видљиво, истиче се физичком или метафоричном висином, или другим физичким параметрима који се перципирају као повећани или су стварно такви.

6. АНАЛИЗА АСОЦИЈАТИВНОГ ПОЉА *ВАЖНЫЙ*. Подаци за анализу асоцијативног поља (АП) *важный*²⁶ преузети су из РАС. Оно је валидно јер се састоји од више од 500 реакција²⁷. У складу са ставом да су валидна АП реална репрезентација садржине језичке свести, односно да су у њима представљени сви релевантни аспекти концепата чији номинатори су стимулуси, очекивања

²⁶ Человек 37, вопрос 31, разговор 19, начальник 18, гость 15, господин 14, документ, момент 13, гусь 12, индюк, чиновник 11, шаг 11, дело 9, вид, персона 8, большой, день, объект, очень, чин, эксперимент 7, пост, случай, тип, толстый 6, главный, дядя, нужный, серьезный, этап 5, гражданин, директор, надутый, отважный, петух, предмет, товарищ, факт 4, барин, бюрократ, визит, влажный, закон, значимый, мужчина 3, голос, гордый, дутый, министр, напыщенный, не очень, ответственный, павлин, пузырь, сложный, совет, солидный, строгий, субъект, трудный, урок, фактор, чопорный, шеф, экзамен 2, аргумент, аспект, багаж, босс, бук, важная персона, важный вопрос, вата, верблюд, верный, выбор, вывод, высокомерный, гад, галстук, глобальный, глупый, Горбачев, город, груз, бабушка, декан, деловой, для нее, доктор, дочь, дрозд, друг, живот, завод, зазнался, заносчивый, запас, звонок, знак, знаменитый, импозантный, итог, камень, козел, коммунист, конференция, король, кот, круг, крупный, кто, курс, лев, лист, листок, ложный, лыжи, маленький, медленный, мен, менеджер, многоплановый, мужик, нахал, не всегда, необходимый, неотложный, несерьезный, но все-таки, о лекторе, орган, основной, особа, особенный, ответ, открытие, очень нужный, партнер, паспорт, пес, пижон, план, поп, портфель, посол, представитель, профессор, процесс, пузан, пустой, путь, работник, таздел, реагент, результат, репертуар, решение, с братом, самый, сан, сановник, сестра, сообщение, стол, студент, съезд, толстяк, тон, труд, ужасный, указ, уметь сделать выбор, участок, ученый, учитель, фраер, хан, ценный, член, член ЦК, шишка, экземпляр, язык 1.

Цифра након реакције указује на број испитаника који су тако реаговали. Уколико се цифра налази на крају низа реакција, односи се на сваку појединачну реакцију у датом низу. Исти принцип обележавања укупног броја реакција користи се и у анализи АП.

²⁷ Од укупно 540 испитаника 7 није дало реакцију, тако да се у посматраном АП налазе 533 реакције.

су да ће садржина анализираног АП у великој мери поновити до сада утврђене елементе значења лексеме *важный* и начине концептуализације важности у руском језику, као и да ће указати на културне специфичности присутне у руској средини.

6.1. ГРУПИСАЊЕ РЕАКЦИЈА НА ОСНОВУ КОГНИТИВНЕ БЛИСКОСТИ. Класификација свих реакција извршена је на основу утврђивања највероватнијег узрока за њихово повезивање са стимулусом. Јединица која је анализирана је пар стимулус–реакција, и тачност утврђене мотивације за повезивање, уколико није потврђена у лексикографским изворима, проверавана је на материјалу са интернета где је посматрана у ширем контексту.

Семантичка сличност условила је поделу реакција на оне које се односе на позиционирање лексеме – номинатора у језичком систему, а у другој групи су реакције – објекти који се обично модификују стимулусом.²⁸ У оквиру друге групе издвајају се две подгрупе: у једној су реакције које указују на перципирање живих објеката као важних, а у другој подгрупи су неживи објекти. С обзиром на то да је стимулус вишезначан, да и реакције могу да буду вишезначне, као и на то да испитаници могу да вербализују исту суштину на различите начине, у свим групама и подгрупама образлажу се разлози за представљено обједињавање стимулуса.

6.1.1. РЕАКЦИЈЕ УКАЗУЈУ НА МЕСТО СТИМУЛУСА У ЈЕЗИЧКОМ СИСТЕМУ И ЕЛЕМЕНТЕ ЗНАЧЕЊА ЛЕКСЕМЕ *ВАЖНЫЙ*. Стимулус је лексема са својим обликом, звучањем и значењем, те није реткост да се у реакцијама пронађу оне које првенствено указују на ове његове аспекте. Звучање лексеме *важный* изазвало је две реакције код 7 испитаника: *отважный* ‘одважан’²⁹ 4 и *влажный* ‘влажан’ 3.

Као део лексичко-семантичког система лексема *важный* има синониме. У АП овог стимулуса налазимо (квази)синониме *главный* ‘главни’ 5, *значимый* ‘значајан’ 3, *знаменитый* ‘знаменит’, *основной* ‘основни’, *ценный* ‘драгоцен’ 1. Готово све реакције понављају се и у другим изворима.

У АП присутне су и реакције које говоре о степену важности, односно индиректно о компарацији објеката: *очень* ‘веома’ 7, *не очень* ‘не много’ 2, *самый* ‘нај’³⁰ 1.

Реакције *большой* ‘велики’ 7 и *маленький* ‘мали’ 1 могу се интерпретирати као да се односе на физичку или метафоричку величину објекта који се сматра важним, и то се поклапа са већ уоченим елементом у концептуализацији (ВАЖНО ЈЕ ВЕЛИКО), забележеним и међу другим асоцијатима (в. ниже). Релативно висока фреквенција ове реакције указује на вероватноћу оваквог

²⁸ Иако би неке од реакција могле да буду сврстане у више група (на пример, све реакције – придеви и именице у мушком роду припадају групи у којој су реакције изазване морфолошким карактеристикама стимулуса), доминантан критеријум за класификацију је семантичке природе.

²⁹ С обзиром на вишезначност стимулуса и реакција, као преводни еквивалент дају се значења присутна у лексикографским изворима Станковић и Пољанец. У случајевима када у предложеном синонимском низу постоји лексема са истим кореном као у српском, она се даје као преводни еквивалент. Када у двојезичким речницима није забележена нека лексема, дајемо свој преводни еквивалент заснован на објашњењима у традиционалним једнојезичким речницима или у електронским изворима.

³⁰ Комбинација реакције *самый* са стимулусом *важный* даје облик суперлатива придева.

тумачења, па се реакција *маленький* ‘мали’, која се појавила само једном, може схватити као антоним за овај сегмент значења, или као указивање на то да се и мали објекти могу сматрати важним. У ову групу може се уврстити и реакција *глобальный* ‘глобални’, јер испитаник важност везује за појам свеобухватности, а тиме посредно и величине.

Реакције *для нее* ‘за њу’, *не всегда* ‘не увек’, *но все-таки* ‘али ипак’, *уметь сделать выбор* ‘умети да изабереш’ указују на субјективност избора оног што се назива важним, односно на то да се нешто може сматрати важним у зависности од ситуације. Овде наведени елементи присутни су у лексикографском опису значења лексеме *важный* у МАС и у синонимским низовима у РСАл и РСАб.

Раније у лексикографском материјалу уочен елемент значења који говори о потреби да се важан објекат издвоји поновљен је у реакцији *особенный* ‘посебан’.

Нови елементи значења за опис концепта *важный*, који раније нису експлицитно истицани у вези са лексемом *важный* у другим изворима, указују на везу важности са неопходношћу: *нужный* ‘потребан’ 5, *необходимый* ‘неопходан’, *неотложный* ‘неодложан’³¹, *очень нужный* ‘веома потребан’.

Комплексност оног што се сматра важним изражена је у реакцијама *сложный* ‘сложен’ 2, *многоплановый* ‘сложен по структури’, *трудный* ‘тежак’.

6.1.2. РЕАКЦИЈЕ КВАЛИФИКУЈУ ОБЈЕКТЕ

6.1.2.1. ОБЈЕКТИ КОЈИ СЕ ПОВЕЗУЈУ СА ПРИДЕВОМ *важный* СУ ЖИВИ. Без обзира на то што у лексикографским изворима значења лексеме *важный* која се односе на живо биће нису наведена на првом месту, у језичкој свести савремених говорника важност се чешће повезује са особом него са предметом. У овој групи налазе се и реакције које су називи за животиње и за неживе објекте, јер се користе као метафора за особу или је њихово значење метонимијски повезано са особом, на шта се указује у коментарима. Додатна објашњења уз поједине реакције дају се у фуснотама.

6.1.2.1.1. РЕАКЦИЈЕ – УОПШТЕНИ НАЗИВИ ЗА ЉУДСКО БИЋЕ: *Человек* ‘човек’ 37, *персона* ‘личност’ 8, *тип* ‘тип’ 6, *дядя* ‘чика’ 5, *гражданин* ‘грађанин’, *товарищ* ‘друг’ 4, *мужчина* ‘мушкарац’ 3, *важная персона* ‘угледна личност’, *дедушка* ‘деда’, *дочь* ‘кћерка’, *друг* ‘пријатељ’, *кто* ‘ко’, *мен*³² ‘мен’, *мужик* ‘мушкарац’³³, *особа* ‘личност’, *с братом* ‘с братом’, *сестра* ‘сестра’.

У овој групи реакција запажа се присуство лексема које се не користе у свакодневном животу када се односе на „обичну” особу (*персона*, *особа*),

³¹ Реакција је сврстана у ову групу због тога што се у свакодневном животу сматра да се оно што је важно и неопходно не треба одлагати.

³² Сматрамо да је реч о руској транскрипцији енглеске речи *man*. На руским порталима појављује се питање како се правилно пише та реч, као *мен* или *мэн* када се односи на мушкараца (в., на пример, <<https://otvet.mail.ru/question/61843171>> 23.04.2020). У НКРЈ налази се у констукцијама када се даје транскрипција наведене енглеске речи, а у руским лексикографским изворима ова лексема се не бележи.

³³ Одабрали смо овај преводни еквивалент пошто је прво наведено лексикографско значење (‘сељак’) застарело, а у АП су честе реакције које су одлика живог говорног језика.

а уз наведене лексеме у комбинацији са придевом *важный* у двојезичним речницима дају се посебни преводни еквиваленти: *в. персоне* ‘угледна личност’ (Пољанец), ‘утицајна личност’ (Станковић); *в. особа* (ирон.) – ‘велика зверка’ (Пољанец). Напомена да се израз *важная особа* користи иронично сигнализује имплицитно негативан став према онима који се тако назову, што потврђује и материјал представљен у другим подгрупама.

6.1.2.1.2. РЕАКЦИЈЕ – ИМЕНИЦЕ КОЈЕ ОЗНАЧАВАЈУ ВИСОКУ ХИЈЕРАРХИЈСКУ ПОЗИЦИЈУ ОСОБЕ. Ове реакције деле се на подгрупе у зависности од разлога за називање особе важном – у једној су особе које су рођењем, постављењем или избором постале важне у заједници, а у другој су представници конкретних професија или носиоци улога у друштву које се сматрају важним.

Прву групу чине реакције у којима семантика лексеме указује на високу позицију особе добијеном рођењем или каснијим избором или именовањем на висок положај: *начальник* ‘руководилац’ 18, *господин* ‘господин’ 14, *директор* ‘директор’ 4, *барин* ‘властелин’ 3, *министр* ‘министар’, *шеф* ‘шеф’ 2, *босс* ‘бос’, *декан* ‘декан’, *король* ‘краљ’, *посол* ‘амбасадор’, *представитель* ‘представник’, *сановник* ‘достојанственик’, *хан* ‘кан’, *член ЦК*³⁴ ‘члан ЦК’, *шишка* ‘велика зверка’. Овој групи припада и реакција *Горбачев* ‘Горбачов’, јер је то презиме личности која је била на врху хијерархијске лествице у једном периоду историје СССР. Реакције које указују на високу позиционираност у друштву преко метонимије су *чин* 7 ‘чин’, *пост* ‘положај’ 6, *сан* ‘звање’ 1.

У другој групи су називи професија или група које се у друштву сматравају важном: *чиновник* ‘чиновник’ 11, *бюрократ* ‘бирократа’ 3, *доктор* ‘доктор’, *менеджер* ‘менаџер’, *профессор* ‘универзитетски професор’, *работник* ‘радник’, *о лекторе* ‘о лектору’, *поп* ‘поп’, *работник* ‘радник’, *студент* ‘студент’, *ученый* ‘научник’, *учитель* ‘учитељ’ 1. Припадност партији или некој другој групи представљена је реакцијама *коммунист* ‘комуниста’ и *член* ‘члан’ 1. Реакције *гость* ‘гост’ 15, и *партнер* ‘партнер’ указују на то да се важним сматрају особе које имају специфичну улогу у конкретној ситуацији, односно на то да се вреднује улога, а не неопходно и особа која се у њој тренутно налази (иако то није искључено).

6.1.2.1.3. РЕАКЦИЈЕ – ОПИСИ ОСОБА КОЈЕ СЕ СМАТРАЈУ ВАЖНИМ ОМОГУЋУЈУ КОНСТРУИСАЊЕ ДЕТАЛНОГ СТЕРЕОТИПА КОЈИ СЕ ОДНОСИ НА ВАЖНЕ ОСОБЕ. На постојање стереотипа, посебно кад је у питању физички изглед, указује високофреквентна реакција *вид* ‘изглед’ 8, што потврђује постојање концептуалне метафоре ВАЖНО ЈЕ ВИДЉИВО. Остале реакције указују првенствено на повећане димензије, дебљину и крупноћу (ВАЖНО ЈЕ ВЕЛИКО): *толстый* ‘дебео’ 6, *пузырь* ‘мехур’³⁵ 2, *живот* ‘стомак’, *импозантный* ‘импозантан’, *крупный* ‘крупан’, *пузан* ‘трбоња’, *толстяк* ‘дебелько’ Реакција *медленный* ‘спор’ указује на начин кретања овакве особе. На посебан квалитет гласа важне особе указује реакција

³⁴ У АП постоје реакције *коммунист* и *член*. Позиција у чланству Централног комитета хијерархијски је много виша од осталих, те је укључена у ову групу.

³⁵ У говорном језику ова лексема користи се и за буцмасту особу, дебелка. Очигледна је метафоричка веза између надуваног мехура и обрине трбуха особе која се онда метонимијски тако назива.

голос ‘глас’ 2, тон ‘тон’, а важне особе асоцирају се и са предметима које носе: *галстук* ‘кравата’ и *портфель* ‘актовка’³⁶.

У АП има шеснаест реакција које се повезују истовремено са изгледом и понашањем, и оне у суштини представљају негативну оцену особе која себе сматра важном: *надутый* ‘надмен’ (букв. ‘надуван’) 4, *гордый* ‘охол, надмен, умишљен, уображен’, *дутый* (букв. ‘надуван’) ‘надуван, преувеличан, претеран’, *чопорный* ‘надуван, усиљен, охол’, *напыщенный* ‘надуван, надмен’ 2, *высокомерный* ‘поносан, горд, охол, надувен, умишљен, уображен’, *деловой*³⁷, *зазнался* ‘дигао нос, уобразио се’, *заносчивый* ‘надувен, охол, уображен’. Највећи број овде наведених реакција понавља концептуализације ВАЖНО ЈЕ ВЕЛИКО И ВАЖНО ЈЕ ВИСОКО.

О позитивним особинама онога ко је важан говори дванаест реакција: *серьезный* ‘озбиљан’ 5, *ответственный* ‘одговоран’, *солидный* ‘чврст, солидан’, *строгий* ‘строг’ 2 и *верный* ‘веран’ 1. Мада је реч о вишезначним лексемама, сврстали смо их у групу реакција које квалификују особе јер, према подацима МАС, највећи број њихових значења односи се на људе, што потврђују и тамо наведени илустративни примери.³⁸

На негативне особине људи који се праве важни указују реакције *глупый* ‘глуп’, *ложный* ‘лажан’, *несерьезный* ‘неозбиљан’, *пустой* ‘празан’, *ужасный* ‘ужасан’, а негативан однос према њима изражен је реакцијама *гад* ‘подлац, нитков’, *нахал* ‘безобразник, дрзник, бестидник’, *пижон* ‘кицош, гиздавац’, *фраер* ‘фаца’³⁹.

6.1.2.1.4. РЕАКЦИЈЕ – НАЗИВИ ЖИВОТИЊА. Оваквих реакција укупно је тридесет пет. Многе од њих можда су изазване прецедентним текстовима, али за концептуализацију важности то није релевантно јер су текстови засновани на оним особинама које, по мишљењу аутора, одређене животиње повезују са изгледом особа које себе сматрају важнима, односно праве се важне. То

³⁶ Пошто су ово предмети који се често везују за особе из администрације, потврђује се ранији закључак да постоје професије или групе чији припадници се сматрају важним.

³⁷ Ова лексема је вишезначна, и могла би бити класификована на различите начине. Једно од значења је и ‘стваран, озбиљан, послован, службен’, и може се односити и на објекте (у одредницама се наводе *џон*, *џисмо*, *разговор*, *време*, *мајеријал који је џојодан за обраду*), и на особу (*сјособан*, *искусан*, *заузет џослом*). На основу података из електронског извора <<https://ru.wiktionary.org/wiki/деловой>> – приступљено 1. априла 2020. – већина значења односи се на особу која је заузета послом или га веома добро обавља. У говорном језику, када се о некоме говори иронично или прекорно, лексема *деловой* има значење ‘охола особа, нападно заузета пословима’.

³⁸ У одредници *уважать* ‘поштовати, уважавати, ценити’ (НОСС: 1181) И. В. Галактионова истиче да употребу наведеног глагола мотивишу позитивне људске особине (*џринцијџелносџ*, *храбросџ* итд.), способности, умења и знања.

³⁹ У СС указује се на то да лексема *фраер* припада жаргону и да се користи као увредљива. Даје се следећа дефиниција: *Человек, своим поведением, видом вызывающий насмешку или осуждение* ‘човек који својим понашањем или изгледом изазива подсмех или осуду’. Електронски извор <<https://ru.wiktionary.org/wiki/фраер>> 25.04.2020 даје више значења, од којих се већина односи на жаргон криминалаца. С обзиром на елементе значења који се понављају у другим реакцијама, сматрамо да се реакција може тумачити као да се односи на значење *Самоуверенный, заносчивый человек, наглец, пижон* ‘самоуверен, уображен човек, дрзник, кицош’, или на значење *Хорошо или модно одетый человек, фронт* ‘добро или модерно обучен човек, кицош’. Стога је ова реакција преведена лексемом ‘фаца’, јер у српском жаргону она покрива и значење особе дрског, самоувереног понашања, и везује се са синонимским низом у којем се указује на нечију важност – в. <<https://sr.wiktionary.org/sr-el/фаца>> 25.04.2020.

су реакције *гусь* ‘гусан’ 12, *индюк* ‘ћуран’ 11, *петух* ‘петао’ 4, *павлин* ‘паун’ 2⁴⁰, *верблюд* ‘камила’, *дрозд* ‘дрозд’, *козел* ‘јарац’, *кот* ‘мачор’, *лев* ‘лав’ и *пес* ‘пас’. Запажа се да све реакције – називи за птице имају фреквенцију већу од 1, док су реакције које се тичу назива за друге животиње индивидуалне, па и мотивација за њих не може недвосмислено да се образложи. Најбројније су реакције – називи за птице посебног изгледа и држања или начина кретања: оне се шепуре, односно повећавају своје димензије и тако се визуелно истичу, или ходају другачије од осталих. Овим реакцијама потврђује се концептуализација важности когнитивним метафорама ВАЖНО ЈЕ ВЕЛИКО И ВАЖНО ЈЕ ВИДЉИВО.

6.1.2.2. ОБЈЕКТИ КОЈИ СЕ ПОВЕЗУЈУ СА ПРИДЕВОМ *ВАЖНЫЙ* СУ НЕЖИВИ. На списку реакција које приписују важност објектима налази се велики број оних које су међу најфреквентнијим у АП.

У овој групи су реакције *вопрос* ‘питање’ 31, *разговор* ‘разговор’ 19, *документ* ‘документ’, *момент* ‘тренутак’ 13, *шаг* ‘корак’ 11, *дело* ‘посао, ствар’ 9, *день* ‘дан’, *объект* ‘објекат’, *эксперимент* ‘експеримент’ 7, *случай* ‘случај, догађај’ 6, *этап* ‘етапа’ 5, *предмет* ‘предмет’, *факт* ‘чињеница’ 4, *визит* ‘посета’, *закон* ‘закон’ 3, *совет* ‘савет’, *субъект* ‘субјекат’, *урок* ‘час, лекција’, *фактор* ‘фактор’, *экзамен* ‘испит’ 2, *аргумент* ‘аргумент’, *аспект* ‘аспект’, *багаж* ‘пртљаг’, *бук* ‘буква’, *важный вопрос* ‘важно питање’, *вата* ‘вата’, *выбор* ‘избор’, *вывод* ‘закључак’, *город* ‘град’, *груз* ‘терет’, завод ‘*фабрика*’, *запас* ‘залиха’, *звонок* ‘телефонски позив’⁴¹, *знак* ‘знак’, *итог* ‘резултат’, *камень* ‘камен’, *конференция* ‘конференција’, *круг* ‘круг’, *курс* ‘предмет’⁴², *лист* ‘документ’, *листок* ‘формулар’, *лыжи* ‘скије’, *орган* ‘орган’, *ответ* ‘одговор’, *открытие* ‘откриће’, *паспорт* ‘лична карта’, *план* ‘план’, *процесс* ‘процес’, *путь* ‘пут’, *раздел* ‘одељак’, *реагент* ‘реагенс’, *результат* ‘резултат’, *репертуар* ‘репертоар’, *решение* ‘одлука’, *сообщение* ‘изјава’, *стол* ‘сто’, *съезд* ‘конгрес’, *труд* ‘рад’, *указ* ‘указ’, *участок* ‘део, подручје’, *экземпляр* ‘примерак’, *язык* ‘језик’ 1. Набројане реакције у целину обједињује само чињеница да се ради о конкретним објектима који у некој ситуацији могу да буду изабрани као важни, односно важнији од других истих или сличних са којима се могу поредити.

6.2. АНАЛИЗА АСОЦИЈАТИВНОГ ПОЉА ПРЕМА ИЗДВОЈЕНИМ ГРУПАМА. Квантитативна анализа садржине АП даје податке о учесталости ситуација у којима се у свакодневном животу⁴³ појављује објекат представљен лексемом–сти-

⁴⁰ И А. Кјелбавска (KIELBAWSKA 2014: 55) говори о пауну као симболу поноса у пољској култури. Метафора је у суштини иста, јер ауторка описује имитирање понашања особе „заузимањем поносне позе тела, изражавањем ароганције и имитирањем пауна који поносно корача. Став је изражен преко високо подигнуте главе и уздигнуте браде, гледања са висине на друге, истакнутих прса и усправног држања.” Особа која се(бе) сматра важном свакако је поносна, па је разумљива идентичност изгледа (а тиме и метафоре) у руској, пољској и другим културама.

⁴¹ Дато значење једно је од многих, али у комбинацији са стимулусом највероватније је, посебно јер је карактеристично за говорни језик.

⁴² Од више могућих преводних еквивалената изабран је овај због структуре испитаника (у највећем броју студената) који наставне предмете сматрају важним или мање важним.

⁴³ Због природе асоцијативног теста у којем се захтева веома брзо реаговање, вербализују се (извлаче из језичке свести) оне реакције које су именују предмете, појаве или особине

мулусом. Реакције које се односе на звучање, облик или друге елементе који стимулус повезују са његовим местом у језичком систему такође су извор података о садржини концепта. Ниже се даје преглед редоследа група и подгрупа реакција по опадајућој вредности. Прва цифра у загради односи се на укупан број реакција у групама и подгрупама, а друга на њихов процентуални удео у односу на број вербализованих реакција добијених у асоцијативном експерименту (533):

I. Реакције означавају жива бића (285; 53,47%)

1) Реакције се односе на људе (250; 46,90%)

а) Општи називи за особе (77; 14,44%)

б) Висока хијерархијска позиција особе (67; 12,57%)

в) Професија или припадност групи (42; 7,87%)

г) Опис особе (27; 5,06%)

д) Негативна оцена понашања особе (16; 3%)

ђ) Позитивне особине особе (12; 2,25%)

е) Негативне особине особе (5; 0,93%)

ж) Негативан став према особи (4; 0,75%)

2) Реакције означавају животиње (35; 6,56%)

II. Реакције су неживи објекти (184; 34,52%)

III. Реакције указују на место стимулуса у језичком систему (54; 10,13%).

Подаци указују на то да савремени говорници руског језика и представници руске културе чешће асоцирају појам важног са људима него са објектима. С обзиром на присуство великог броја реакција које су општи називи за људе, јасно је да се многи чланови заједнице у некој ситуацији могу назвати важним⁴⁴. На основу материјала присутног у АП могуће је реконструисати слику коју Руси имају о важним особама, односно добити психолингвистичку дефиницију⁴⁵ важне особе. У руском друштву важнима се називају особе које су високо на хијерархијску лествицу доспеле рођењем⁴⁶ или добијањем положаја⁴⁷, као и особе које се баве престижним занимањима⁴⁸ или политиком. Оне се од других издвајају својим изгледом и понашањем: углавном су крупне, тешке⁴⁹ и ходају споро⁵⁰, а могу се и одевати на неуобичајен начин⁵¹. Овакво виђење типичне „важне” особе понавља концептуалну везу која се изражава метафорама ВАЖНО ЈЕ ВИСОКО, ВАЖНО ЈЕ ТЕШКО И ВАЖНО ЈЕ ВИДЉИВО.

најприсутније у физичком или језичком искуству испитаника у вези са објектом названим стимулусом.

⁴⁴ Ово је у складу са запажањем И. В. Галактионове (НОСС: 1178; 1179) да објекат глагола *уважать* може бити „обична” особа, као и са раније показаним ставом да се важним објекат може назвати у зависности од конкретне ситуације, а не због инхерентних особина.

⁴⁵ Психолингвистичка дефиниција сачињена је на основу реакција из АП и одражава слику објекта названог стимулусом која постоји у свести савремених говорника. Тврдње из психолингвистичке дефиниције илуструју се у фуснотама мањим бројем раније наведених реакција.

⁴⁶ *Господин* ‘господин’, *барин* ‘властелин’, *король* ‘краљ’.

⁴⁷ *Министр* ‘министар’, *посол* ‘амбасадор’.

⁴⁸ *Чиновник* ‘чиновник’, *доктор* ‘доктор’, *менеджер* ‘менаџер’.

⁴⁹ *Толстый* ‘дебео’, *крупный* ‘крупан’, *пузан* ‘трбоња’, *толстяк* ‘дебелко’.

⁵⁰ *Медленный* ‘спор’.

⁵¹ *Пижон* ‘кицош, гиздавац’ и *фраер* ‘фаца’.

Већина уопштених негативних оцена у АП односи се на истицање своје важности у односу на друге, што значи да се негативно не оцењује појам важног, него понашање особе која себе сматра важном⁵².

Позитивне особине које се везују за важне људе односе се пре свега на њихово поседовање суштински позитивних особина – озбиљности и чврстине карактера⁵³, а неке од негативних оцена могу се посматрати као антоними пожељних својстава важних особа⁵⁴.

Као што је раније речено, реакције које се односе на неживе објекте не могу се сврстати по значењској или ситуативној сличности, што потврђује да се објекти, без обзира на унутрашња или спољашња својства, у некој специфичној ситуацији могу окарактерисати као важни, односно да је важност особина која, када се односи на предмете, није повезана са њиховом суштином већ се „додаје” као спољашњи елемент.

Подаци коју су добијени анализом АП у великој мери, очекивано, понављају елементе значења лексеме *важный* добијене из лексикографског материјала. Посебно су значајне реакције које говоре о постојању стереотипа изгледа важне особе у руској култури и о односу према онима који се претварају да су важни. Сви подаци су у складу са уоченом концептуализацијом важног у лексичко-семантичком систему, јер се бележе реакције које указују на когнитивне метафоре ВАЖНО ЈЕ ТЕШКО, ВАЖНО ЈЕ ВЕЛИКО И ВАЖНО ЈЕ ВИДЉИВО.

7. Закључак. Током истраживања језичког материјала констатовано је да се важност концептуално налази изван објеката – буквални преводи из разга говоре о ‘пуштању на себе’ важности⁵⁵, што указује на то да она није интегрални део објекта, већ да се због нечега њему додељује, односно приписује. И велики број семантички неповезаних реакција у АП (уопштених назива за људе и назива за објекте) говори о томе да се важним може под одређеним условима назвати било који објекат. Ово је у складу са констатацијом да важност припада оцени као секундарној категорији модусног типа.

Анализа лексикографског материјала који се односи на придев *важный* и истоименог АП показала је да је важност комплексан концепт. Лексема која је његов номинатор у руском језику етимолошки је повезана са вагањем као процесом поређења објеката са еталоном за тежину (масу). Стварни процес мерења утицао је на развој значења различитих елемената концепта: са једне стране, мерење се концептуално повезује са поређењем и оцењивањем, а са друге стране оно што се назива важним морало је имати стварну (а касније метафоричну) тежину. Дакле, *важный* ‘важан’ је лексема којом се интерпретира (оцењује) неки садржај у одређеном тренутку⁵⁶. У језичким јединицама (а нарочито у унутрашњој форми речи) постоји траг о томе какав

⁵² *Нахал* ‘безобразник, дрзник, бестидник’.

⁵³ *Серьезный* ‘озбиљан’, *ответственный* ‘одговоран’, *солидный* ‘чврст, солидан’.

⁵⁴ *Глупый* ‘глуп’, *несерьезный* ‘неозбиљан’, *пустой* ‘празан’.

⁵⁵ У раду Ју и др. (2017) користи се енглески израз *to attach importance to something* ‘придати нечему важност’, букв. ‘закачити на нешто важност’, који потврђује да је могуће да се и у другим језицима, као и у српском и руском, важност накнадно додељује објектима.

⁵⁶ Ово објашњава и могућу субјективност оцене, као и различитост оцене истог објекта у различитим тренуцима.

би тај садржај требало да буде да би објекат био „заиста” важан: чињеница да су придеви са кореном *ваг-/важ-* у руским дијалектима, а и данас у супстандардном језику, имали значење високе позитивне оцене (‘одличан, диван, изванредан’), као и да су се могли користити за оцену позитивних људских особина (‘сталожен, озбиљан, достојанствен, разуман’) вероватно је утицала на очекивање да је садржина оног што се назива важним у складу са позитивном оценом, посебно када се односи на особе. Постојање оваквог очекивања потврђено је присуством врло сличних реакција у АП.

Међутим, није неопходно да нешто буде искључиво позитивно вредновано да би се сматрало важним. Језички материјал и ставови истраживача упућују на то да објекат треба нечим да се истиче (в. синонимске низове и дефиниције у којима се користе лексеме типа *исѿакнуѿи*, *значајан*, као и реакције из АП). У истицање свакако улази његова способност да на неки начин утиче на ток догађаја. Ово се односи и на предмете, и на особе: важни предмети могу бити *судбоносни*, *кључни* и сл. (в. синонимске низове), а важне особе *уѿицајне*.

Истицање као издвајање из групе сличних објеката у процесу оцењивања може се реализовати на различите начине, а у случају концептуализације важног кроз цео језички материјал понављају се исте когнитивне метафоре⁵⁷:

- 1) ВАЖНО ЈЕ ТЕШКО (*увесистѿий* ‘врло тежак; *ѿиѿ*. јак, моћан’; антоними у конструкцијама типа *лак садржај* за оно што се не сматра важним);
- 2) ВАЖНО ЈЕ ВЕЛИКО (преко корена *велик-* у синонимима *величавѿий* ‘величанствен, узвишен’, *величественный* ‘величанствен’; *большое значение* ‘велики значај’);
- 3) ВАЖНО ЈЕ ВИСОКО (*высокий по должности, по положению* ‘на високој дужности, положају’);
- 4) ВАЖНО ЈЕ ВИДЉИВО (*видный* ‘видљив, приметан; *ѿиѿ*. угледан, познат, истакнут; *стасит*, *наочит*, *кршан*’).

Издвојене метафоре у когнитивној лингвистици сматрају се примарним метафорама. Оне су засноване на постојању везе између двају појмова која настаје када се знања о физичким, телесним, сензорно-моторним искуствима стечена о једном појму (у овом случају о тежини, величини, висини и видљивости) пресликавају на други, апстрактнији појам који је по нечему сличан првом – овде на важност⁵⁸. Утврђени начини концептуализације језичког садржаја јединица у руском језику којима се описује појам важног у складу су са резултатима до којих су дошли психолози Јостман и др. (JOSTMANN et al. 2009), И. Шнајдер и др. (SCHNEIDER et al. 2011), који су истраживали постојање менталне везе између важности и тежине. Они су експериментално утврдили да физичка тежина објеката утиче на њихову перцепцију као више или као мање важних. Проверавајући психолошку заснованост језичких израза базираних на метафори ВАЖНО ЈЕ ТЕШКО⁵⁹ не само да су потврдили

⁵⁷ Сваку тврдњу илуструјемо малим бројем примера из овде анализираних материјала.

⁵⁸ Повезивање језичких израза са когнитивним процесима започето је у фундаменталном раду Лејкофа и Донсона, први пут објављеном 1980. године (LAKOFF – JOHNSON 2003), што је довело до појаве бројних истраживања когнитивне метафоре у лингвистици и психологији.

⁵⁹ Јостман и др. (JOSTMANN et al. 2009: 1169) истичу да ова метафора постоји у енглеском, холандском, шпанском и кинеском језику.

постојање ове везе на концептуалном нивоу, већ су и доказали њену двосмерност⁶⁰.

Лингвисти Ју и др. (Yu et al. 2017) показали су да когнитивне метафоре ВАЖНО ЈЕ ВЕЛИКО и ВАЖНО ЈЕ ТЕШКО постоје у енглеском и кинеском језику, али да се могу манифестовати на другачије начине – преко бележења истих значења за лексеме које се користе за изражавање важности и величине и важности и тежине, или на нивоу фразеологизама, идиома или дискурса. Наше истраживање садржине концепта важног у руском језику такође је показало да се постојање когнитивних метафора често мора проверавати на разноврсном језичком материјалу, улазећи и у анализу етимологије и унутрашње форме речи. Наиме, у МАС за одреднице *тяжелый* ‘тежак’, *легкий* ‘лак’, *низкий* ‘низак’ као основне лексеме којима се изражава тежина и висина не бележе се значења која указују на важност; у одредници *большой* ‘велик’ важност се појављује као елемент у другом⁶¹, а у одредници *высокий* ‘висок’ тек у четвртном значењу⁶². Без обзира на мали број примера у основном лексикографском материјалу где су односи између важности и других издвојених изворних домена потврђени, њихово постојање показано је у унутрашњој форми многих речи, у синонимима и дериватима, а посебно је уочљиво у слици особе која се прави важна: у психолингвистичкој дефиницији важне особе користе се сви издвојени начини концептуализације важног, без обзира на то што се често ради о имитацији важности. Слична ситуација, према запажањима изнетим у раду Ју и др. (2017: 239) је и у кинеском, када неко ко се прави важан „чини себе вишим и већим него што јесте”.

Није необично што се за концептуализацију важности користе различите метафоре: ВАЖНО ЈЕ ТЕШКО, ВАЖНО ЈЕ ВЕЛИКО, ВАЖНО ЈЕ ВИСОКО и ВАЖНО ЈЕ ВИДЉИВО међусобно су комплементарне јер су као примарне метафоре директно, преко сензорно-моторних искустава повезане са физичким објектима у реалном свету. Објекти који су тешки често су велики, а пошто су велики и видљивији су од других. На повећану видљивост утиче и њихово постављање на висину. У когнитивној лингвистици познато је да се изворни домен може пресликати на више циљних домена, исто као што се и један циљни домен може мапирати преко више изворних домена, о чему се у случају концепта важности и ради. У анализираном материјалу уочено повезивање важних људи и објеката са моћи коју могу да имају говори о концептуалној

⁶⁰ У раду И. Шнајдер и др. (2011: 477) показано је и да и само давање информације о важности неког објекта доводи до перцепције његове физичке тежине као веће у односу на објекат о којем се та информација не даје.

⁶¹ 2. Значительный по силе, интенсивности, глубине. *Большой успех. Большая польза. Большое удовольствие. С большим трудом.* – Лиса у проруби пила в большой мороз. И. Крылов, Лиса. *Обида на его [Мечика] вчерашнее поведение шевелилась в ней [Варе], заслоняя то большое и теплое чувство, которое она постоянно испытывала к нему.* Фадеев, Разгром. || **Важный по значению.** *Большой вопрос. Большая задача. Большой секрет.* – *Петр Алексеевич был сегодня доволен – тем, что за столом сидят все свои люди и спорят и горячатся о большом деле.* А. Н. Толстой, Петр Первый.

⁶² 4. Выдающийся по значению, почетный, **важный.** *Высокая награда. Высокая честь. Высокое звание Героя Социалистического Труда – [Сочинитель] говорил о литературе о ее ветхом и благотворном влиянии о ее высоком назначении.* Н. Некрасов и Н. Станицкий, Три страны света.

вези између појмова важност и моћ преко когнитивне метафоре моћ је висина⁶³, што потврђује могућност употребе истих изворних домена за различите, али по нечему ипак сличне циљне домене.

Проучавање садржаја концепта важности у руском језику анализирањем података из различитих извора показало је да постоји неколико начина његове концептуализације. Они су међусобно повезани, а истраживања спроведена на материјалу других језика указују на могућност да се ради о универзалији, с обзиром на то да је важност у њима представљена преко више истих или сличних примарних метафора.

ИЗВОРИ

- ДАЉ: *Толковный словарь живого великорусского языка В. И. Даля под ред. И. А. Бодуэна де Куртенэ*.
<<http://slovari.ru/default.aspx?s=0&p=246>> 31.08.2020.
- МАС: *Словарь русского языка в четырех томах*. Гл. ред. А. П. Евгеньева. Москва: Русский язык, 1985–1988.
- МЕНАЦ: *Русско-хорватский или сербский фразеологический словарь*. Под редакцией Антицы Менац. Загреб: Издательство Школска книга, 1979–1980.
- НОСС: *Новый объяснительный словарь синонимов русского языка*. Под общим руководством Ю. Д. Апресяна. Москва: Школа Языки славянской культуры, 2003.
- О–Ш: С. И. Ожегов. *Словарь русского языка*. Под ред. Н. Ю. Шведовой. Москва: Русский язык, 1983.
- ПОЉАНЕЦ: Р. Ф. Полянец, С. М. Мадатова-Полянец. *Русско-хорватский словарь*. Загреб: Школска книга, 1973.
- РАС: Ю. Н. Караулов и др. *Русский ассоциативный словарь*. Москва: АСТ: Астрель, 2002.
- РСАНУ: *Речник српскохрватској књижевној и народној језика*. Београд: САНУ, 1959–.
- РСАБ: Н. А. Абрамов. *Словарь русских синонимов и сходных по смыслу выражений*. Москва: Русские словари, 1999.
- РСАЛ: З. Е. Александрова. *Словарь синонимов русского языка*. Москва: Русский язык, 2001.
- СТАНКОВИЋ: *Руско-српски речник*. У редакцији Богољуба Станковића. Нови Сад, Москва: Матица српска / Будућност / Русский язык, 1998.
- ФАСМЕР: Макс Фасмер. *Этимологический словарь русского языка в четырех томах*. Пер. с нем. и дополн. О. Н. Трубачева. Москва: Прогресс, 1986–1987.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- АНДРЮХИНА, М. С. «Аксиологическая оценка» как один из базовых концептов лингвокультурологии и теории культуры. *Мир науки, культуры, образования* 3/22 (2010): 54–58.
- АРУТЮНОВА, Н. Д. Аномалии и язык. К проблеме языковой картины мира. *Вопросы языкознания* 3 (1987): 3–19.
- БАРАНОВ А. Н. Аксиологические стратегии в структуре языка (паремиология и лексика). *Вопросы языкознания* 3 (1989): 74–90.
- БОЛДЫРЕВ, Н. Н. *Когнитивная семантика. Введение в когнитивную лингвистику: курс лекций*. Изд. 4-е, испр. и доп. Тамбов: Издательский дом ТГУ им. Г. Р. Державина, 2014.
- ВЕНДЛЕР, З. О слове good. Пер. с англ. Я. Я. Перцовой. *Новое в зарубежной лингвистике. Выпуск X. Лингвистическая семантика*. Под общ. редакцией В. А. Звегинцева. Москва: Прогресс, 1981, 531–554.
- ВОЛЬФ Е. М. *Функциональная семантика оценки*. Изд. 2-е, доп. Москва: Едиториал УРСС, 2002.

⁶³ Њено постојање експериментално је доказао психолог Шуберт (SCHUBERT 2005).

- ГАЛАКТИОНОВА И. В. Уважать 1. *Новый объяснительный словарь синонимов русского языка. Под общим руководством Ю. Д. Апресяна*. Москва, Вена: Языки славянской культуры, Венский славистический альманах, 1178–1182.
- ГОЛОМИДОВА, М. В. *Искусственная номинация в русской ономастике*. Екатеринбург: Уральский государственный педагогический университет, 1998.
- ГРКОВИЋ-МЕЛДОР, Јасмина. *О семантици сѣтарословенских тригева добръ и благъ*. *Јужнословенски филолоџ* LXIV (2008): 51–60.
- ИВИЋ, Милка. *Којниџивни и џрамаџички асѣкџи евалуације изразом добар (-а, -о)*. *Јужнословенски филолоџ* LXI (2005): 1–10.
- ЖУРАВЛЕВ А. Ф. Древнеславянская фундаментальная аксиология в зеркале праславянской лексики. *Эволюции смыслов*. Москва: Издательский Дом ЯСК, 2016, 65–83.
- ПОПОВА, З. Д., И. А. СТЕРНИН. *Когнитивная лингвистика*. Москва: Восток – Запад, 2007.
- СЕРЕБРЕННИКОВА Е. Ф. (ред.) *Лингвистика и аксиология: этносемиометрия ценностных смыслов: коллективная монография*. Москва: Тезаурус, 2011.
- JOSTMANN, Nils B., Daniël LAKENS, Thomas W. SCHUBERT. Weight as an Embodiment of Importance. *Psychological Science* 20/9 (2009): 1169–1174.
- KATZ, Jerrold J. Semantic Theory and the Meaning of 'Good'. *The Journal of Philosophy* 61/23 (1964): 739–766.
- KIELBAWSKA, Amelia. Metaphor, Language and Gesture. *From Conceptual Metaphor Theory to Cognitive Ethnolinguistics. Patterns of Imagery in Language*. Ed. by Marek Kuźniak, Agnieszka Libura, Michał Szawerna. Frankfurt am Main: Peter Lang GmbH Internationaler Verlag der Wissenschaften, 2014, 51–63.
- LAKOFF, George, Mark JOHNSON. *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press, 2003.
- SCHNEIDER Iris K., Bastiaan T. RUTJENS, Nils B. JOSTMANN, Daniël LAKENS. Weighty Matters: Importance Literally Feels Heavy. *Social Psychological and Personality Science* 2/5 (2011): 474–478.
- SCHUBERT, Thomas W. Your Highness: Vertical Positions as Perceptual Symbols of Power. *Journal of Personality and Social Psychology* 89/1 (2005): 1–21.
- SHARIFIAN, Farzad. *Cultural Linguistics: Cultural Conceptualisations and Language*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2017.
- YU, Ning, Lu YU, Yue Christine LEE. Primary Metaphors: Importance as Size and Weight in a Comparative Perspective. *Metaphor and Symbol* 32/4 (2017): 231–249.

Марија Стефановић

ЗНАЧЕНИЕ И КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЯ ВАЖНОГО (НА МАТЕРИАЛЕ РУССКОГО ЯЗЫКА)

Резюме

Исследование материала русских лексикографических источников и ассоциативного поля *важный* указало на комплексное содержание одноименного концепта. Внутренняя форма слов, особенно в синонимических рядах и дериватах, указывает на существование нескольких когнитивных метафор, при помощи которых концептуализируется важность в русском языке и культуре: важно соответствует тяжелому, высокому, большому, видному. Данные лексикографических источников и ассоциативного поля позволили построить стереотип – психолингвистическое описание важного человека, которое существует в русской культуре. Сербские переводные эквиваленты указывают на очень высокую степень совпадения между русскими и сербскими языковыми выражениями и повторяют способы концептуализации важности. Исследования других лингвистов указывают на возможность считать некоторые из названных способов концептуализации важности универсалиями.

Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за славистику
Др Зорана Ђинђића 2, 21000 Нови Сад, Србија
mstefanovic@ff.uns.ac.rs

(Примљено: 1. септембра 2020;
прихваћено: 28. октобра 2020)